

FIRMES DE PICASSO

SEGONS LA SEVA PERIODITZACIÓ

Per contactar amb **Salomé Rekas i Mussons**
Pèrit titulada per la Universitat Autònoma de Barcelona
(0034) 656 57 76 64
Institut d'Art i Investigació de Barcelona:
(0034) 629 59 44 04

ÍNDEX

1. Presentació.
2. Periodització firmes: infant
 - jove
 - madur
 - últims anys
3. Estudi/anàlisi de les firmes de cada període.
4. Conclusions Finals i argumentacions varies
 - a. Observacions/Conclusions en la evolució de la firma.
 - b. Argumentació oficial sobre la firma de Picasso.
5. Possible cas d'estudi: comparativa parcial.

1. Presentació

Aquest estudi de pericia cal·ligràfica tractarà d'establir una mínima periodització en la formació de la firma de Pablo Picasso. Aquesta periodització va acompanyada d'un estudi i anàlisi de les diferents firmes o firma que s'estipula per a cada temps vital. En el cas de Picasso, aquest té un ampli ventall de firmes, sobretot pel que fa a la seva infància i

joventut. Per a la periodització s'ha tingut en compte les semblances entre firmes i el context comú (estil pictòric/etapes vida).

Degut a les controvèrsies que suscita el firmar un quadre o no firmar-lo dins la valoració que en fa el mercat de l'art, la grafologia i, més concretament, la pericia cal·ligràfica es posa a l'abast de poder discernir, en base a la firma, si es tracta d'una pintura falsa o no, és, doncs, una disciplina a tenir en compte en aquest àmbit, perquè, a més a més, dota de més valor les teles.

S'és conscient que malgrat que la pericia només es pot realitzar si la firma o grafies s'han dut a terme amb un útil escritural a base de tinta, grafit, aquarel·la o guash, i que, en aquest cas, en utilitzar firmes pintades o escrites a l'oli es fa més difícil determinar la seva autenticitat, ja que el gruix del material no es fa tan precís i, per tant, alguns dels trets o detalls característics poden no fer-se identificables. Aquí ens hem limitat a les firmes més representatives de cada període, però tot i així, en aquest treball s'han pres alguns casos de "firma a l'oli" que poden tenir el seu homòleg en grafit o altre.

La tècnica utilitzada principal és la descripció grafonòmica, per la qual totes les firmes representatives de Picasso per a cada període seran analitzades seguint els seus aspectes grafístics estructurals, així com també els seus Gestos-tipus; i, per a la total plasmació de la firma i per a què no hi hagi equívoc sobre la seva formació i derivació (això es veurà en comparar els aspectes principals entre totes les seves firmes), es tractarà de descriure el seu recorregut escritural. En cap cas s'intentarà donar una explicació psicològica al respecte, simplement aquesta descripció detallada es tindrà en compte en el cas d'una possible pericia respecte algun dibuix/pintura dubitada, en el futur.

Les mostres que presentem aquí són extretes de llibres o catàlegs d'exposició, així com alguna fotografia ampliada, no s'ha pogut realitzar l'anàlisi amb els originals, tot i que algunes de les firmes s'han pogut verificar a ull nu dins del Museu Picasso de Barcelona, durant la mostra: "Picasso. La Passió pel dibuix" (2006).

Per últim, s'han volgut recollir les diferents informacions i documentació que se'n té del "Picasso firmador", és a dir, tot allò que pugui incidir, extern a l'anàlisi grafonòmic, i posi en dubte l'autenticitat de l'obra total, tots sabem que els pintors no sempre firmaven l'obra a l'acte i a vegades era *a posteriori*, com també és sabut, a tall d'exemple, que Dalí regalava papers firmats per ell, que després es convertien en dibuixos pseudodalinians (falsos), els quals tenien una firma autèntica, però amb això ja entrariem en pinacologia i no en grafologia, l'únic que podem fer és certificar o no la firma, per tant, i en aquest cas, d'establir el període en el qual va firmar.

En el punt i final d'aquest treball de recopil·lació d'informació grafonòmica sobre les firmes de Picasso, en un primer moment es tenia la pretensió d'afegir un petit informe cal·ligràfic sobre una "firma dubitada", present en un quadre de possible "atribució a

Picasso", però en no disposar d'una mostra (fotocòpia o fotografia) en condicions d'aquest grafisme, no s'ha procedit al seu anàlisi total. En substitució, presentem la còpia -de poca qualitat- de la firma dubitada i una possible línia d'investigació que ens deixaria a les beceroles, però que la situaria en un context des del qual partir en un futur proper.

2. Periodització de les firmes

S'ha establert una classificació segons l'època, la forma i composició de les mostres escriturals. A continuació es remet els diferents casos i les característiques del Període en concret.

PICASSO INFANT:

Durant aquest període de 1881 a 1895, des de la seva natalitat fins que entra a l'Escola de Belles Arts de Barcelona, Picasso passa de Màlaga a viure a La Coruña. En aquestes etapes de desenvolupament pictòric, firma els seus diaris, esboços i dibuixos, però ben pocs quadres a l'oli. Sembla ser que encara firma amb el cognom del pare, "P. Ruiz", i de tant en tant afegeix el cognom matern, tot jugant amb ell.

a.

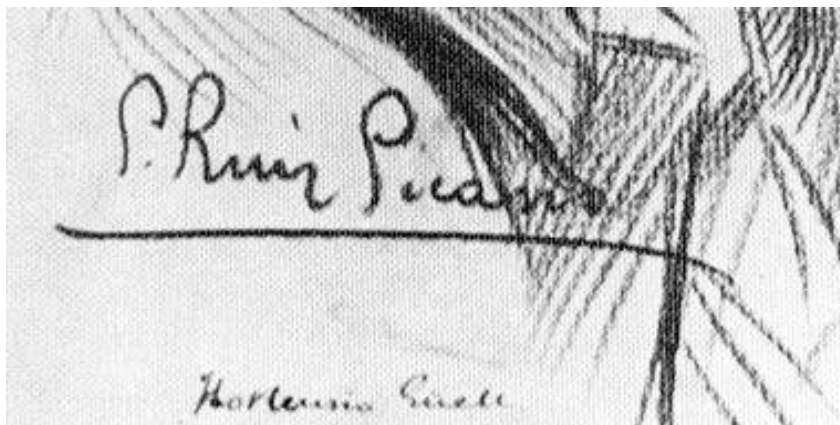
b.

Documents indubitats:

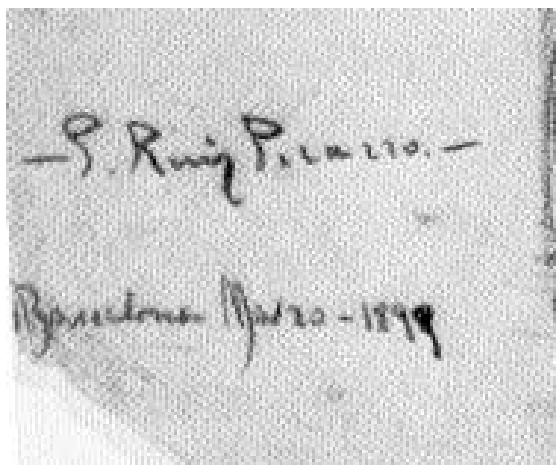
- a. Firma indubitada corresponent al 1893, d'un dibuix acadèmic "Tors masculí, d'esquena", Galícia (PALAU i FABRA, J. *Picasso. I primi anni. 1881-1907*, Rizzoli, 1982, pàg.45).
- b. Firma indubitada corresponent al 1894, extret d'un diari manuscrit de La Coruña, el 16 de setembre. Situada a la dreta inferior d'un esboç d'un "Tipo gallego". (PALAU i FABRA, pàg.49).

PICASSO JOVE:

Aquest període compren l'època d'adolescència i formació passades a Barcelona, el seu primer viatge a París i retorn. De 1895 a 1902, si fa o no fa. En aquest moment comença a formar la firma juntament amb el cognom matern, "P.Ruiz Picasso" fins a arribar a escurçar-lo a "P.R. Picasso". Així mateix crea tot un seguit de segells propis manuscrits amb les seves inicials, que aquí no comentarem.

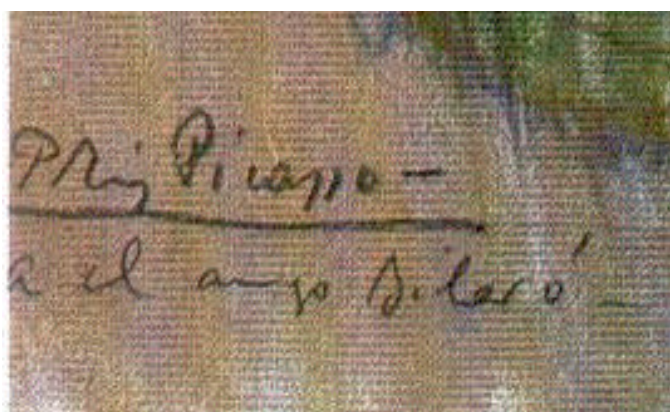

a.

- P. Ruiz Picasso -
Barcelona Mayo - 1899

b.

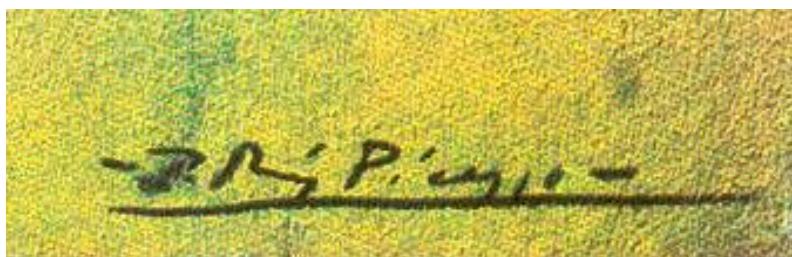
Ruiz Picasso -
a el anyo 1899

c.

Ruiz Picasso -

d.

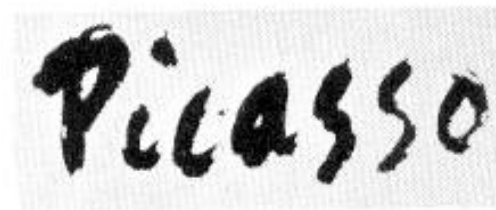
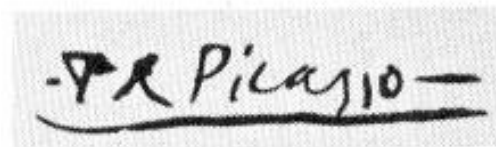
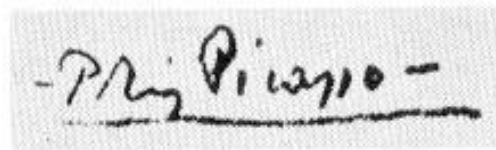
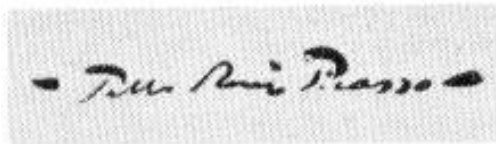

- Ruiz Picasso -

e.

f.

g*

*Evolució de la firma durant aquest període. No forma part de les mostres.

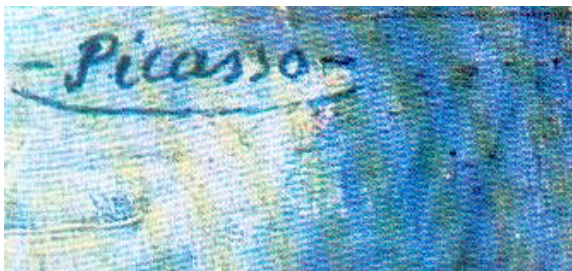
Documents indubitats:

- a. Firma indubitada corresponent al 1897-98, d'un dibuix a llapis sobre paper, "Retrat d'Hortensi Güell", Madrid. Situada al marge inferior esquerra, sobre part del retratat.: "P. Ruiz Picasso" (PALAU i FABRA, pàg. 139).

- b. Firma indubitada corresponent al març del 1899, d'un dibuix a llapis sobre paper, "Home amb camisa de treball", Barcelona. Situada al marge esquerra inferior del dibuix: "P. Ruiz Picasso". (PALAU i FABRA, pàg.155).
- c. Firma indubitada corresponent a 1899, d'un dibuix a pastel sobre paper, "Retrat de Àngel F. de Soto", Barcelona. Situada al marge inferior esquerra: "P. Ruiz Picasso" (PALAU i FABRA, pàg. 167).
- d. Firma indubitada corresponent a 1900, dibuix a pastel sobre paper, "Abraçada al carrer", París. Situada a l'extrem esquerra inferior: "P. Ruiz Picasso". (PALAU i FABRA, pàg. 206).
- e. Firma indubitada corresponent a 1900, dibuix a pastel sobre paper, "Torer i toro en espera", Barcelona. Situada al marge dret inferior: "P. Ruiz Picasso" (PALAU i FABRA, pàg. 195).
- f. Firma indubitada corresponent a 1899-1900, d'un dibuix a aquarel·la sobre paper enganxat a cartró, "Retrat de Lola, germana de Picasso", Barcelona. Situada al marge inferior dret: "Pablo Ruiz Picasso" (PALAU i FABRA, pàg.174).

PICASSO MADUR:

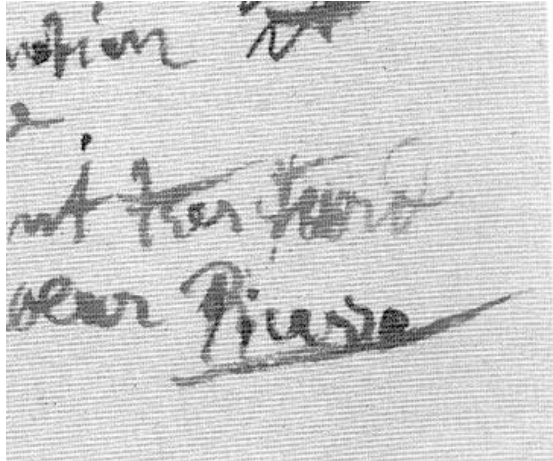
Periode de firma formada i constant, a partir de 1902-1904 comença a firmar ja amb el cognom matern simplement: "Picasso". Aquest periode comprén l'obra de l'època blava, rosa, cubisme analític i sintètic i expressionisme picassià (Guernika), fins més o menys la dècada dels 40'-50'. És una firma simple que ja no varia excessivament d'un estil a un altre i que s'aplica en tot tipus de suports pictòrics amb tot tipus de materials (aquarel·la, carbonet, llapis,oli...).

a.

b.

c.

Picasso

d.

Documents indubitats:

a. Firma Indubitada, corresponent a l'any 1902, d'una pintura a l'oli sobre tela, "Nu femení assegut d'esquena", Barcelona. Situada al marge superior esquerra: "- Picasso-". (PALAU i FABRA, pàg. 299)

b. Firma Indubitada, corresponent als anys 1907-1908, d'un dibuix a guaix sobre llibreta de les Galeries Lafayette, "Cap", París. Situada al marge superior esquerre. (Catàleg de "Picasso, la passió del dibuix", exposició realitzada del 8 de febrer-8 de maig del 2006, Museu Picasso de Barcelona, pàg. 214)

c. Firma Indubitada, corresponent a l'any 1916, d'una carta amb dibuix a l'aquarel·la, "Carta amb interior provençal: el menjador", França. Situada al marge inferior dret (alineada amb els marges del text a sobre escrit). (Catàleg de "Picasso, la passió del dibuix", *op.cit.*, pàg. 237)

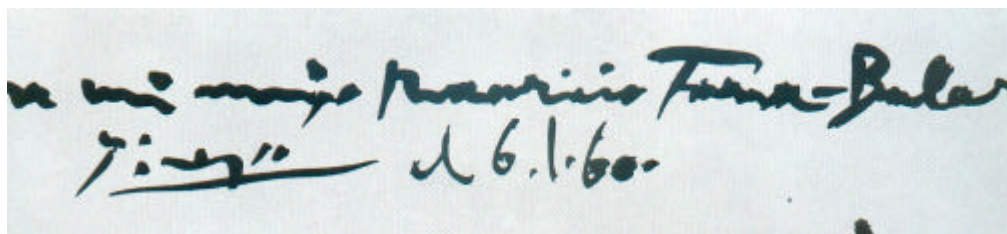
d. Firma Indubitada, corresponent a la utilitzada com a logo al Museu Picasso de Barcelona i altres marques comercials, suposadament, la firma es correspon al Picasso ja conegut i madur.

ÚLTIM PICASSO:

El fet que es tingui en compte la firma dels últims anys de la vida del subjecte, tot i que en quant a forma i estructura no canviï gaire i aquest tipus de firma vagi apareixent també en els períodes de joventut i maduresa (sobretot en els moments d'escriptura apressada), està lligat, més aviat, amb la correspondència entre la firma i la llibertat artística i d'estil que experimenta després de la Segona Guerra Mundial i sobretot en la última dècada de la seva vida, moment en què s'accentua la seva utilització. És lògic contemplar l'última derivació de la seva firma, per acabar d'establir correspondències entre obra i grafisme.

a.

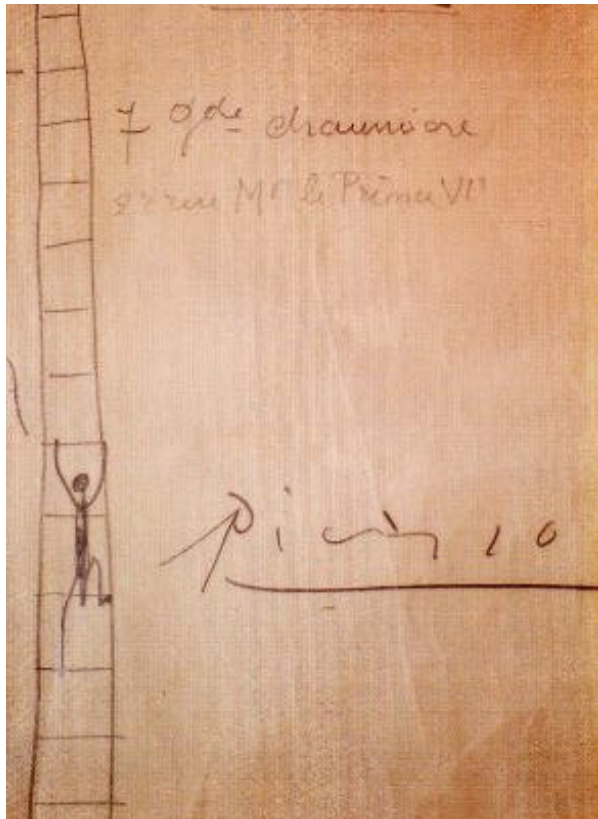
A handwritten signature in black ink on a light-colored background. The signature reads "Mauricio Tena-Balera" in a cursive script, with "Tena-Balera" being more prominent. Below the name, there is a date "26.1.60." and a signature that appears to be "Mauricio".

b.

A handwritten signature in black ink on a light-colored background. The signature reads "Antonio" in a cursive script. Above the name, the word "PARA" is written in capital letters. Below the name, there is a signature that appears to be "Antonio" and a date "26.1.60.".

c.

d.

Documents indubitats:

a. Firma hdubitada, corresponent al 2 de maig de 1959, d'un dibuix a pastel, "El simi pintor", Mougins. Situada al marge inferior esquerre: "Picasso". (PALAU I FABRE, Josep, *Picasso en Catalunya*, Ediciones Polígrafa, Biblioteca de Arte Hispánico, Barcelona, 1966, pàg. 215)

b. Firma Indubitada, corresponent al 6 de gener de 1960, d'una dedicatòria feta al llibre de "La Tauromàquia" amb dibuix adjunt per a Mauricio Torra Balari a tinta xinesa negra, Mougins. Situada, respecte el dibuix, al marge superior esquerre; i, respecte la dedicatòria, situada a l'esquerre, centrada juntament amb la data: "Picasso". (PALAU I FABRE, Josep, *Picasso en Catalunya, op.cit.*, pàg. 219)

c. Firma Indubitada, corresponent al 29 de febrer de 1961, d'una dedicatòria a tinta xinesa, Barcelona. Situada al marge inferior centre, sota el text de la dedicatòria: "Picasso". (extreta d'internet)

d. Firma indubitada, corresponent a l'any 1959, d'una dedicatòria en paper per a Luis Fernàndez. Situada a la meitat inferior de la pàgina d'un llibre, al centre, a la dreta d'un dibuix (Catàleg de "Picasso, la passió del dibuix", *op.cit*).

3. Estudi/anàlisi de les firmes de cada periode

FIRMES PERIODE INFÀNCIA

a. i b. Elements Estructurals:

Firma Llegible.

Velocitat: Ràpida-pausada. La rúbrica està traçada en un moviment ràpid, no obstant això, les grafies majúscules es componen amb diferents moviments i en general les grafies s'agrupen en diferents temps de manera pausada.

Direcció: Ascendent. Més de 20° d'ascensió.

Inclinació: Lleugerament inclinada cap a la dreta respecte la línia base.

Pressió: Ferma. La firma, juntament amb el contorn del dibuix que acompanya, sembla haver estat repassat en una segona vegada

Tamany: Normal.

Colligaments: En guirnalda per la part inferior de la zona mitja.

Forma: Cal-ligràfica angulosa i seca, amb certs gestos secs i tallants, sobretot en les majúscules, tendència a fer-les quadrades en la firma **a.** ('P' i 'R', sobretot).

Dimensió: No és extensiva, més aviat continguda i de dimensions decreixents (gladiolada).

Continuïtat: Agrupada. A part de les inicials independents i realitzades amb diferents moviments. S'agrupen les grafies "Ruiz".

Gestos-tipus: Rúbrica regressiva subratllant el primer cognom. Traços sublínia base en l'inici de les majúscules que sempre són paral·lels o guarden concordància.

Recorregut escriptural:

La firma està composta per sis moviments escripturals, si exceptuem els dos signes ortogràfics (el punt que atura la inicial del nom i el punt de la 'i') dels quals n'aprofita les pauses.

Amb el primer i segon moviment forma la inicial 'P'. Inici des de la zona superior amb una recta vertical ascendent i acte seguit, aixeca l'útil per traçar un arc convex perpendicular a la vertical en la zona superior. Aquest arc no és corb, sinó amb dos angles rectes en la firma indubitada **a.**

La pausa: un signe de puntuació per a marcar la inicial, en forma de vírgola allargada en **b.** queda en simetria entre una hampa i una altra.

El tercer moviment és igual que el primer: traç vertical ascendent de la zona superior a la inferior de la zona mitja (l'hampa de la 'R'). Juntament amb el quart, formarà el primer cognom complet. El quart moviment parteix de l'extrem superior d'aquesta línia vertical i forma la resta de la 'R': el traç corb del buit de la 'R' i la seva cua que va colligada a 'uiz' en guirnalda, el traç corb superior de la 'R' sol ser més aplanat i amb tendència més ascendent respecte el de la 'P'. Tant en **a.** com en **b.**, 'uiz' està fet en traç punxagut (amb lleugeres variacions d'agudeses), segueix la línia base embrincada ascendent que té tota la firma i les seves puntes són uniformes i no se superen unes a les altres. Un cop arriba a la grafia 'z', el traç es torna regressiu en el seu tret final, que descendeix per la zona inferior rectilíniament i amb final acerat, tot i que en **b.** es dóna un calibre massiu precisament al final.

Per últim, el subjecte retorna a les inicials del nom i el primer cognom per afegir-hi uns "peus" finals rectilinis i regressius que s'inicien en l'extrem inferior de les hampes per la zona inferior, són paral·lels un de l'altre, també en **b.** mostren nutrició massiva al seu final. I darrerament, hi afegeix el punt de la 'i', en correspondència amb la seva punta.

FIRMES PERIODE JUVENTUT

a. a., b., c., d. i e. : Firma com a “P. Ruiz Picasso”

{ a.: dels anys 1897-98.
b., c., d., i e. : dels anys 1899-1900

b. f. : Firma com a “Pablo Ruiz Picasso”.

a. Elements Estructurals:

Firma llegible

Velocitat: Ràpida-pausada. Pausada degut a la seva extensió: En el primer cognom la firma és lligada i sense pauses, per formar el segon cognom ha hagut de realitzar diferents pauses en l'agrupació de les lletres, però generalment la velocitat dels traços es denota en

la seva simplificació deliberada. Els punts de la 'i' són avançats, cosa que és característica d'una certa rapidesa en el traç. Així com el decreixement de la dimensió de les minúscules de cada cognom.

Direcció: Horitzontal amb una lleugera sinuositat. La línia base és horitzontal i les grafies respecten aquesta horitzontalitat, tan sols la rúbrica (i ocasionalment algunes grafies, com la 'c' o la 's') presenta sinuositat en el traç.

Inclinació: Inclínada. Tendeix a caure entre uns 45° i 60° a la dreta. El traç en ser més apressat a l'inici, la majúscula 'R' presenta una inclinació superior (45°), les 'P' cauen en paral·lel cap a la dreta en uns 60°.

Pressió: Ferma. Els traços es denoten nets i segurs.

Tamany: No es pot acotar la mesura¹. Sobrealçada en les majúscules. Paraules gladiolades.

Colligaments: en guirnalda per la zona inferior de la zona mitja. El colligament és complet en el primer cognom "Ruiz" en els casos de **a.**, **c.**, **d.** i **e.**, en **b.** el colligament del primer cognom es produeix en el conjunt "uiz". El segon conjunt de grafies agrupades, només es compleix íntegrament en **e.** i en **b.** no es dona en absolut, és el corresponent al segon cognom, en la seqüència "cas", en què el colligament és arrodonit amb tendència a l'angulositat entre "a" i "s", en la firma apressada (firmes a pastel). Respecte aquest grup, en les firmes indubitades **a.**, **c.** i **d.**, només van colligades "as", en què l'atac es troba a la dreta superior del òvul de la "a", tancant-se a la dreta superior en un gir dextrògic i continuant el colligament amb la "s".

Forma: Angulosa, en guirnalda, simplificada en les grafies minúscules, inflada en els buits de la 'P' i la 'R'. Les jambes són en forma de ganxo regressiu generalment (algun dels ganxos té forma d'ham), inclús la primera "s" del segon cognom sembla escapar-se cap a la zona inferior de tal manera, es prolonga de la seva ubicació tradicional a la zona mitja.

Dimensió: Extensa.

Continuïtat: Agrupada

Rúbrica: Subratllat. Traç rectilini horitzontal per sota de la firma, oscil·la lleugerament (a vegades és absent). La composició de la firma també es troba emmarcada entre dos signes de puntuació (guions migs).

Gestos-tipus:

 "P" de "Picasso" sobrealçada respecte les altres majúscules.

 Firma creixent-decreixent, fent un balanç geomètric estructural, la firma tindria una forma piramidal, tenint com a eix geotròpic, precisament aquesta "P" sobrealçada.

¹ No es disposa de l'original, en tot cas, depenent del tamany del document (quadre/dibuix en paper).

- ✍ Calibres: nutrició en els traços corbs de la “P” i la “R”. Hampes de la “P” i la “R” amb final acerat acabant a la zona mitja inferior. Molt sovint es produeix una lleugera corba al final de l’hampa.
- ✍ Punts de les “i” avançats lleugerament, o bé, inclosos en el traç corb de la “P”.
- ✍ Òvals tancats i ovalats, amb tendència a estretir-se (“a” i “o”).
- ✍ Distància entre grafies deslligades constant en: “P” i “Ruiz”, “P” i “i”, “i” i “cas”/”c”, “s” i “s”, i, “s” i “o”. Aproximadament hi ha la distància d’un òval.
- ✍ Final de “z” en ganxo corb regressiu o bé progressiu, per sota de la zona mitja.
- ✍ Inici de “uiz” des de la zona mitja en sec, o bé lligat a “R” per la zona mitja superior.

b. Elements Estructurals:

En f. la pauta dels Elements estructurals per a “Ruiz Picasso” es correspon a **d.** i **e.** aproximadament. La diferència es troba en el tipus d’útil escriptural que s’ha utilitzat (a l’aquarel·la), que dota de diferent calibre les grafies, així doncs ens fixarem bàsicament en aquesta diferència.

Firma semi llegible

Velocitat: Ràpida-pausada. En un primer moment el colligament de les grafies en els dos primers vocables, denota rapidesa, així com la inclinació de les hampes. Però en l’última paraula les grafies apareixen deslligades i s’han produït diferents pauses.

Direcció: Horitzontal.

Inclinació: Inclinada.

Pressió: Ferma. Més laxa en les grafies finals del segon cognom, en què els moviments són més arrodonits i fomes en diferents traços.

Ordre: Manté un òval de separació interparaules i a la vegada és harmoniosa i ordenada respecte la seva distribució.

Tamany: Normal. Inflada a les majúscules.

Colligaments: en guinalda per la zona mitja inferior.

Forma: Simplificada-angulosa, arrodoniment dels òvals i del tractament de l'última paraula, més cal·ligràfica.

Dimensió: Extensa.

Continuïtat: Constant. Lligada-Agrupada.

Rúbrica: absència de subratllat, presència de signes gràfics que enclouen les paraules (guions) , de calibre massiu.

Gestos-tipus:

- Curva del contorn del buit de les "P" de calibre massiu
- Mateix angle d'inclinació de les hampes de les majúscules, quedant una estructura paral·lela harmoniosa (en aquest cas, de 45º, lleugerament inclinada).
- Agrupació de les grafies "cas" en colligament per la zona mitja inferior.
- La corba de la "P" del segon cognom envolta/inclou el punt de la "i".
- Òvals tancats lleugerament ovalats amb inclinació a la dreta.
- Les grafies "z" i "s" sobrepassen lleugerament la línia base, en forma de ganxo progressiu en "z"
- Puntuació de la "i" del primer cognom avançada.

Recorregut escriptural per a "Pablo Ruiz Picasso":

Agafant com a paradigma la firma indubitada **f.** perquè pot incloure més gestos tipus i segueix igualment la ordenació bàsica de les firmes indubitades **a., b., c., d. i e.**

Firma feta en dotze temps escripturals, organitzada en tres paraules: nom, primer i segon cognom, desenvolupats en ordre horitzontal lineal, es pren més temps en el segon cognom. La firma es troba segmentada visualment per les hampes de cada una de les majúscules i, per tant, descobriria certa harmonia compositiva, així com per l'enclosura de les paraules entre signes gràfics (guions).

Amb tres moviments escriu el nom: la "P" pren dos temps, la hampa (de la zona superior a la zona mitja inferior, lleuger sobrepàs a la zona inferior) i la seva corba que deixa indefinida i concentra la tinta d'aquarel·la. Aquesta "P" té forma de "T", però la corba fa un fi acabat agut, plegant-se en l'interior, aquesta corba no arriba a tancar-se, queda oberta cobrint la següent grafia i inici del següent temps escriptural. Aquest tercer moviment es compon d'un òval angulós que lliga amb una forma de guinalda amb un últim òval, sense buit interior.

Per escriure el primer cognom, es val d'un sol temps, comença a la zona inferior de la zona mitja la hampa recta inclinada progressiva de la "R", que no arriba a cloure l'òval interior del buit de la "R" i lliga en guirnalda curta, per sobre de la línia base, amb una ziga-zaga horitzontal que acaba amb ganxo progressiu. Sobre de la ziga-zaga s'observa un punt adelantat de la "i".

El segon cognom, llegible íntegrament, està format per vuit temps escriturals, a part del signe de puntuació de la "i". De la mateixa manera que en el cas de la "P" del nom, s'inicia la majúscula des de la zona superior amb una hampa curvada de forma inclinada, nutrida acabada aceradament i la corba del buit de la "P" es projecta amb un calibre més dens i inflat que engloba la següent grafia, la "i". La resta de les grafies que la conformen recorre la línia base deslligadament: "i", "c", "a", "s", "s", "o". En la seqüència "cas", la "c" és un temps, l'òval de la "a" està format per dos temps, un que correspondria a una "c" i l'altre que tancaria el contorn interior de la "a" per la dreta de zona mitja superior a zona mitja inferior i continuaria formant la "s", en forma de ganxo. La "s" que lliga amb aquest òval és arrodonida i acaba en la zona inferior, així la següent, deslligada de l'anterior, segueix el recorregut paral·lel a l'anterior, s'inici a a la zona mitja superior i forma una coma que sobresurt per sota de la zona mitja i de la línia base. Tan en una i altra "s", el calibre es torna massiu per sota la línia base, amb un lleuger acerat al final. I l'últim òval es troba totalment deslligat de la grafia anterior i presenta forma ovalada i tanca per la dreta superior.

FIRMES PICASSO MADUR

a., b. i c. Elements Estructurals:

Firma Llegible.

Velocitat: Depenent del tipus de útil escritural, en **a.** i **c.** la firma és ràpida-pausada, en **b.** es denota més apressurament, degut al caràcter d'apunt ràpid del dibuix. En la firma indubitada **a.**, la velocitat és menor, es denota en el colligament de l'agrupació habitual "cas".

Direcció: Horitzontal amb lleugera ascensió.

Inclinació: Lleugerament inclinada. Hampes entre 60-70° d'inclinació progressiva.

Pressió: Ferma. Tot i que pel calibre i el tipus de útil escritural (**a.** i **c.**) pot resultar fluixa, sobretot per la rúbrica de forma oscil·lant. Calibre: en els òvals i algun plens corbs de les "s", es torna massiu.

Tamany: Depenent de les mides del suport.

Colligaments: Per la zona mitja inferior, en guirnalda o bé deslligada continguda. L'agrupació de grafies "cas" en **b.** i **c.**, no es compleix en **a.** doncs la "c" va deslligada per

qüestions d'útil escritural i la matèria utilitzada (pintura a l'oli), i la grafia "a" s'inicia en la part superior de l'òval i tanca per la dreta superior. Finals en ganxo acerat presents en les firmes indubitades **a.** i **c.**, en grafies com "P", "i" i, fins i tot, en "o".

Forma: Rodona en els òvals i les corbes. Senzilla, sense sobrealçats ni ornaments.

Dimensió: Gladiolada. L'alçada de les majúscules respecte les minúscules supera en un òval la zona mitja, com també es denota en **b.** i lleugerament en **a.** i **c.**, la finalització de la hampa de la "P" per sota la línia base.

Continuïtat: Agrupada-deslligada. En el cas de "cas", hi ha una continuïtat, la resta de grafies es presenten separadament. A la firma indubitada **c.**, la majúscula "P", en un principi deslligada de la següent grafia en les altres firmes, va relligada amb un traç molt fi que descendeix d'un llaç al final de la corba de "P", amb la "i", són els rastres de la pausa entre traç i traç.

Rúbrica: Subratllat. Línia horitzontal lleugerament còncaua en alguns moments, que ascendeix cap al final dret de la firma, per sota la línia base. Inici a la línia base d'esquerra a dreta per sota la paraula. En la firma **a.** presència de signes gràfics (guions) a l'inici i final de la paraula (enclouen).

Gestos-tipus:

 Hampa de la "P" iniciàtica descendint amb una lleugera inclinació i per sota la línia base, si té calibre, és més acerada al final.

 Així mateix la forma de la corba de la "P", feta en una altre traç, iniciant-se a l'esquerra de la seva hampa i desenvolupant-se sense inflar-se.

 Òval de la "o" rodó i tancant a la dreta superior.

 Òval de la "a" constituït d'un llaç, excepte en el cas de **a.**, abans esmentat.

 Colligament entre "a" i "s" de calibre molt lleuger.

 Amb útil escritural de tinta molt fluida, la hampa de la "i" presenta un inici massiu respecte el seu final acerat. Així, el punt de la "i" se situa a la mateixa alçada que el punt àlgid de la corba de la "P".

 Paral·lelisme de les "ss" en quant a forma de corba i distància sempre relativa al posicionament de la primera "s". Així mateix, tendència a finalitzar la primera "s" per sota la línia base i inici de la segona "s" per sobre la zona mitja superior.

 Subratllat ascendent acerat, d'esquerra a dreta.

Recorregut escriptural per a "Picasso":

Recorregut desenvolupat en 7-8 temps estructurals, a part del signe de puntuació de la “i”. inici en l’hampa ascendent de la “P”, primer traç. El segueix, sempre deslligat, l’elipsi de la “P”, que mai arriba a sobrepassar el seu traç vertical. El tercer temps és la línia de la “i”, que poc acabar en sec o bé en ganxo acerat. En el següent temps existeixen dues variants:

-En les firmes indubitades b. i c. configura el grup “cas”, en què “c” es troba gairebé oberta i lliga amb l’òval de la “a”, que està dibuixat amb una llaçada, no gaire arrodonida i a vegades nutrida (segons l’útil).

-En la firma indubitada a., el tercer temps es configura en una senzilla “c” semioberta a la dreta i en el quart temps es realitza “as”, amb inici a la dreta superior de l’òval de la “a” i colligament per la zona mitja inferior amb “s” cal·ligràfica, senzilla i sense ornaments.

En qualsevol cas, tant si és tercer o quart temps, aquesta “s” es prolonga lleugerament per sota la línia base. Segueix el quart o cinquè temps constituït pel que és una “s” tipogràfica en extrem simplificada que inicia lleugerament per sobre de la zona mitja superior. L’últim temps de la paraula és l’òval de la “o” arrodonit i a vegades nutrit. Subratlla la paraula un traç horitzontal concau.

FIRMES ULTIM PICASSO

a., b., c. i d. Elements Estructurals:

Firma semillegible-illegible.

Velocitat: Ràpida-apressurada. La simplificació dels traços, el decreixement de la paraula i la direcció progressiva així com la lletra inclinada demostra la velocitat amb què escrivia.

Direcció: Horitzontal-lleugerament ascendent.

Inclinació: Inclinada en 60°.

Pressió: Ferma. Nutrida en els plens de les hampes de “P” i la primera “s”, així com en els òvals.

Tamany: Tendència a estretir els signes-grafies, però extensiva.

Colligaments: Filiforme o deslligat en alguns traços verticals.

Forma: Simplificada. Traços eixuts i esquemàtics. Finals en forma de petit ganxo o abruptes.

Dimensió: Gladiolada-filiforme. Guarda la mateixa distància entregrafies en totes les firmes indubitades.

Continuïtat: Deslligada-Agrupada.

Rúbrica: Subratllat. Un pé l oscil·lant, amb tendència a ser ascendent. inicia a l'esquerra de l'hampa de la "P", la travessa o bé inicia un instant després.

Gestos-tipus:

- Gladiolització de la firma.
- Hampa de la "P" inclinada a 60°.
- Corba de la "P" estreta i situada a l'extrem superior de la hampa.
- Òval de la "a" en forma de llaç estret, o nutriment.
- Òval de la "o" arrodonit –ovoidal tancat a la part superior.

Recorregut escriptural per a "Picasso":

La firma indubitada **b.** de "Picasso Madur" prefigura la firma de "L'últim Picasso", excepte per la seva excessiva esquematització i apressurament. Aquest apressurament fa que el grup "cas" esformi de la següent manera:

- a. Amb un traç filiforme i llaç estret entremig, acabat amb un harpó sec per sota la línia base.
- b. O bé, és un traç filiforme ondulant amb una línia inclinada sobre, que pot traspasar la ondulació (firma-quadre de la portada) i formar "cass", o bé no, com en el cas de la firma indubitada **d.**, "cas".

La resta de grafies són esquemàtiques fins a punt que esdevenen petites ratlles verticals amb terminacions en un petit ganxo.

En la mostra de firma indubitada **f.** hi ha l'exemple d'una petita variant de la firma més apressurada del subjecte, que es repeteix en diferents dibuixos a partir dels anys 50': L'inici de la majúscula inicial "P" es troba a la zona mitja inferior i es desenvolupa amb un traç ascendent fins a la zona mitja superior/inici de la zona superior i forma un harpó amb la hampa descendent inclinada de la "P" (inclinació de 70° respecte la línia base), formen un angle de 20°. A vegades aquest primer segment apareix desvinculat del traç descendent de l'hampa (en dos temps escripturals)

4. Conclusions Finals i argumentacions varies.

a. Observacions/Conclusions respecte l'evolució de la firma.

Després d'haver analitzat cada una de les firmes en concret per a cada un dels períodes, podem establir un seguit d'observacions i característiques presents al llarg de la seva evolució (gestos tipus):

? COMPARATIVAMENT, no presenta un **posicionament (ordre)** de la firma dins el quadre o dibuix estable, firma segons convé a la composició o bé, si és indistint i normalment en els dibuixos preparatoris i del període de la infància-joventut, al marge inferior dret.

? **Pèrdua gradual del nom i primer cognom i afegitó del segon cognom,** quedant reduït a partir de 1901-1902 (inici del període de Maduresa) al segon cognom o cognom matern.

? En els períodes de infància i joventut, les **majúscules** estan sobrealçades respecte les minúscules, aquesta tendència va a menys en els períodes de maduresa i

últims anys, en què l'alçada i forma de les majúscules no s'allunya en més d'un òval de la zona mitja i es va gladiolaitzant la paraula.

? La **corba de la "P"** es va desinflat amb el temps fins a arribar a situar-se en el extrem superior de l'hampa i situar-se a l'alçada del punt de la "i".

? **Simplificació** gradual de les grafies. De forma angulara en guirnalda a formes fusiformes-filiformes.

? Accentuació de la **nutrició** del plens, sobretot amb la utilització d'útils escripturals fluids, però perfectament combinats amb traços lleugers.

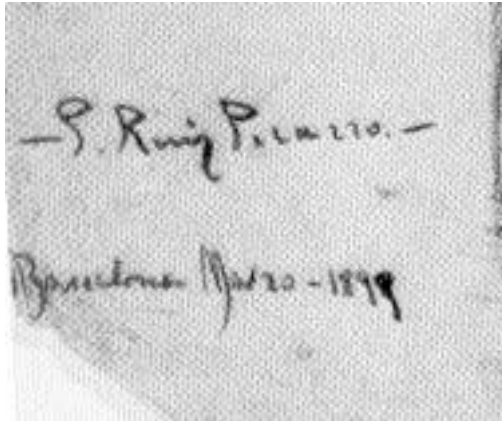
? Estretor progressiva dels **òvals** de la "a" i la "o".

? MANTÉ una **estructura compositiva harmònica**, composta per la semihoritzontalitat de la seva direcció, lleugera inclinació sempre constat i les hampes que actuen de pauta vertical en la estructura: la "P" com a obertura i després segons el període, la "z" (Període infància i joventut) i la "s" (maduresa i últims anys) com a pauta central divisòria, que sobresurten amb un traç regressiu o bé progressiu per sota la línia base i fora de la zona mitja. L'estructura i forma compositiva vindria a ser:

P.Pooj (infantesa) per a "P. Ruiz"

P. Pooj P00000 (joventut) per a "P. Ruiz Picasso"

Poojoo (maduresa i últims anys) per a "Picasso"

Simplement amb els anys, simplifica la estructura i es redueix la extensió.

- ? **Inclinació** constant de l'hampa de la "P".
- ? Espai **intragrafies** constant.
- ? **L'agrupació de les grafies "cas"** en el segon cognom s'inicia tímidament en el període de joventut, es manté en el període madur, excepte en comptades ocasions en què les grafies apareixen deslligades a conseqüència de l'útil escritural utilitzat.
- ? A la paraula "Picasso", que apareix en les firmes indubitable dels períodes de joventut, maduresa i últims anys, es produeix la geminació de la "s" en direcció ascendent, d'una forma paral·lela en quant a la seva corba, essent també observable que l'inici de la segona "s" es troba en una posició lleugerament superior al de la primera. Així mateix, la primera "s", estableix la pauta del paral·lelisme i finalitza per sota de la línia base, només i encara en el període de joventut, la direcció de **"ss"** manté horitzontalitat i no es produeix aquest efecte, encara que manté proporcionalment la mateixa distància entre aquestes grafies.

b. Argumentació oficial sobre la relació quadre- firma de Picasso.Aspectes a tenir en compte externs a la identificació grafològica de la firma

- ☞ *S'ha arribat a afirmar que en alguns quadres i dibuixos de Picasso no hi havia la firma del període a què pertanyia, i havien estat firmats més tard per l'autor, quan en va haver de menester. Alhora d'autenticar el quadre presentaria problemes de cohesió estilística amb la periodització grafològica de la firma.*
- ☞ *Alguns artistes i amics propers de Picasso han arribat a afirmar el cas contrari a l'anterior, que mai Picasso s'atreviria a firmar un quadre d'una època anterior. Explica Brassai el següent²:*

L'anècdota de la dona que mostrava a Picasso una de les seves teles, pel que sembla sense firmar.

Picasso: «Sí, és un Picasso... És autèntic... ho vaig pintar a Hyères a l'estiu de 1922.»

La visitant: «Llavors podria demanar-li que me'l firmés? Posseir un Picasso autèntic sense que estigui firmat, és desconsolador! La gent que el vegi a casa pot pensar que és fals...».

Després d'haver explicat que ell sempre firmava les seves teles, pel revers, al bastidor, i que potser aquí el marc tapava la firma, Picasso es nega terminantment a complir el desig del seu visitant amb el següent argument:

«Si jo el firmés ara, seria una falsificació comesa per mi. Seria la meua firma de 1943 en una tela pintada el 1922... No, no puc firmar-lo, senyora, ho sento molt... »

En aquest cas, doncs, no ens preocuparia en absolut en el peritatge, perquè el mateix Picasso sembla ser conscient que la seva firma és una marca que s'ha de respectar, i deixaria més clares les possibilitats que quadre i firma es corresponguin al mateix període.

² BRASSAI, *Conversaciones con Picasso*, Ediciones Turner, Madrid, 2002, pàg. 111.

- ✍ *Es té constància que en diverses ocasions, Picasso va “falsificar” firmes d’alguns dels seus admirats artistes francesos contemporanis, influents també en la seva tècnica pictòrica. Alhora del peritatge, si no es tracta d’analitzar una firma dubitada d’alguns d’aquest autors (Forain, Toulouse Lautrec, El Greco, Manet, Boldini...), no és rellevant, només en cas de voler fer un anàlisi dels gestos tipus encara presents en les falsificacions.*

- ✍ *Robert Rusenblum explica que en algunes de les seves obres cubistes, firma amb una marca a l’estil trompe d’oeil, amb una etiqueta escrita a mà en la què pintava les lletres PICASSO. Alhora d’identificar firmes en quadres cubistes que no són dibuixos, aquesta és una dada important. Així també el fet que existeixen criptogrames amb sigles (fusionades), que aquí no s’han estudiat, del mateix autor.*

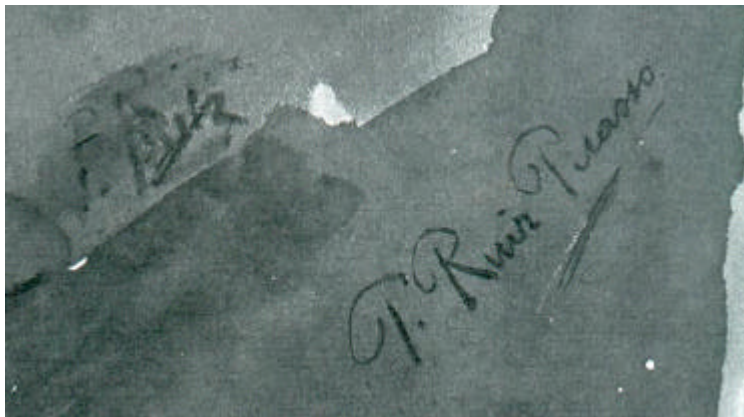
5. Possible cas d’estudi: comparativa parcial.

I. DOCUMENTACIÓ EXAMINADA:

a. Firma dubitada: corresponent a un quadre a l’oli, sobre tela (40’5X49’50 cm), titulat “Plaça sota la pluja”, custodiat al Museu del Vi de Vilafranca (Alt Penedès), atribuït a Pablo Ruiz Picasso, del segle XIX. Restaurat durant els anys 1996-1998. La firma dubitada es troba al marge inferior dret de la tela, també feta a l’oli: “P.Ruiz”, es llegeix. Còpia i informació extreta del Catàleg d’obres restaurades del Museu del Vi en aquests darrers anys (2004).

b. Firma Indubitada: principalment, firma corresponent al dibuix a llapis i guash de la “Cara de Don José que sorgeix de l’obscuritat” (19’5x12), Barcelona 1896, es troba al Museu Picasso de Barcelona. Firmat dues vegades a baix a la dreta: “P. Ruiz” i “P.Ruiz Picasso”. (PALAU i FABRA, pàg.107).

c. Firmes Indubitades: les corresponents al període de “Picasso Jove” presentades en la “Periodització de les firmes de Picasso”.

II. OBSERVACIONS DEL PRE-ESTUDI:

☞ Deixant de banda els aspectes iconogràfics que lliguen el quadre a una determinada època estilística, la firma està composta per la inicial del nom i l’escriptura sencera del primer cognom del subjecte: “P.Ruiz”, això **acota el període** en què podria haver estat realitzada a la època de “**Picasso Infant**” o “**Picasso Jove**”, possiblement entre els anys 1896 i 1899.

☞ Fet a tenir en compte: En l’estudi de la restauració de la pintura (el suport) s’indica que la tela es doblega just a la dreta de la firma dubitada, fa pensar que

l'anàlisi de la firma dubitada a través del document original treuria de dubtes sobre si la firma té continuació a l'envers, just més enllà d'on es doblega la tela, i es trobés escrit el segon cognom.

Aspectes morfològics essencials a tenir en compte:

✍️ **Gestos Tipus** com ara les inicials del nom i del cognom. En cas d'estudi exhaustiu, s'hauria de fer un coteig de **les "P" i les "R"**. S'haurien de poder diferenciar diverses classes de "P" i de "R" en aquest període, segons fossin fetes a pluma o altre útil escritural més fi (amb el qual es produïrien amb facilitat els **colligaments** naturals del subjecte) i, per altra banda, "P" i "R" fetes a l'oli o altre substància més grassa o gruixuda, en què els moviments es veuen més fragmentats i simplificats i el **calibre dels plens** esdevé element característic. Dins de cada una de les subdivisions, s'hauran de marcar diferències segons:

✍️ Inicis (atacs) i finals de cada una de les grafies: espirals, ganxo hampas...

✍️ Desenvolupament del traç corb que forma el buit de la "P" i de la "R": tancat, obert, inflat, inclinat ovalat...

✍️ Angle que forma l'hampa de la "R" amb la seva cua final, a partir del traç corb.

✍️ Inclinació de les hampes de la "P" entre 60⁰-70⁰, amb lleugera sinuositat a la zona mitja o bé traç recte.

Altres Gestos tipus com ara la **"z"**, que s'intueix, i que sobrepassa per sota la línia base, en una "z" en forma de ganxo regressiu.